

A Német Könyvtári Intézet és a megváltozott feltételek

A Német Könyvtári Intézet helyzetéről lapunk 1998. 1. számában olvashattak tájékoztatást. Most az újabb fejleményeket mutatjuk be Hans-Peter Thun: Chances and dangers from paradigm change shown at the recent development of the German Libraries Institute c. tanulmányának (ROTNAC Newsletter, 1998. 2. no. 9-18. p.) Papp István által készített tömörítésében. – A szerk.

A megváltozott körülmények következtében súlyos helyzetbe került a Német Könyvtári Intézet (Deutsches Bibliotheksinstitut - DBI), amelyet eddig a szövetségi kormány és az egyes tartományok közösen finanszíroztak, mint ún. „kék listás” intézményt. Az ötvenként esedékes felülvizsgálat alapján a Tudományos Tanács (Wissenschaftsrat) azt a döntést hozta, hogy 1999 végén leveszi a kék listáról (tehát a támogatottak jegyzékéről – A szerk.) a DBI-t.

A döntés hátterében a következő okok rejlenek:

- ⊗ a Tudományos Tanács nagyon is csökkenteni akarta a kék listás régi intézmények számát, annak érdekében, hogy újakat vehessen fel;
- ⊗ Berlin különösen meg akart szabadulni a DBI-től, mert saját kutatóintézetét akarta felvetetni a listára;
- ⊗ kétségtelen, hogy a DBI munkájának hiányosságai is hozzájárultak a negatív döntéshez, de semmiképpen sem ez volt a döntő tényező.

A helyzetet súlyosbította, hogy

- ☉ egy szövetségi alapon felépülő államban a tartományi és helyi hatóságok viselik a felelősséget a kulturális ügyekért, s nem hajlandók átruházni hatáskörüket egy központi szerepet betöltő intézményre;
- ☉ a DBI 1978-ban egy kutatást támogató intézményként jött létre, de eltekintve katalógusadatbázisaitól ezt a feladatát csak közvetve, s a könyvtárak kiszolgálásán keresztül teljesíti, ami meglehetősen bonyolult konstrukció és nehezen átlátható külső szemlélő számára;
- ☉ a DBI nem vállalkozásként, hanem kötött költségvetéssel és személyzettel bíró hivatalként működik;
- ☉ a differenciált és szétforgácsolt könyvtárügy a legváltozatosabb szolgáltatásokat igényli, ugyanakkor a mai nehéz időkben a politika az információs és kommunikációs technológiára való koncentrációt kívánja meg.

A DBI nyomora elsősorban a szövetségi struktúrából következik. A közkönyvtárakat a helyi hatóságok és az egyházak tartják fenn, a felsőoktatási könyvtárakat a tartományok (jelenleg 16), a szövetségi kormány csak a nemzeti könyvtárat és néhány szövetségi intézményt, a szakkönyvtárakat pedig a vállalatok, tudományos és közintézmények. Mivel az NSZK-ban nincsenek könyvtári törvények, jellemző a változatosság, a heterogenitás a duplikáció, s előtérbe kerül az önérdék a közjóért való munkálkodással szemben. Az állam e káros tendenciák ellensúlyozására hozta létre könyvtári területen a DBI-t, amely két létező, de szerves egységgé azóta sem váló szervezetből alakult, s fejlesztő, szolgáltató és koordináló feladatokat lát el.

A korábbi vizsgálatok során meglehetősen jó minősítést kapott a DBI, most azonban – bár lényeges kifogások nem merültek fel, – mégis megvonták a finanszírozását 1999 végétől; nem akarták megölni, csak szükségük volt a pénzére.

Természetesen voltak hibák a DBI működésében, s ezek belülről sokkal jobban láthatók, mégis, végső soron arról volt szó, hogy egyszerűen nem sikerült megnyerni a csatát az eleve elhatározott döntéssel szemben. Nem is volt esély erre, mert senki sem lehet olyan tökéletes, hogy képes legyen ellenállni a politika akaratainak.

Kezdetől fogva a DBI-nek az volt a gyenge pontja, hogy szakadék tátongott hivatalos feladatköre és tényleges jogosultságai között. Nem volt felhatalmazása az egységes országos struktúra kialakítására és a módszerek és termékek eltérő voltának megakadályozására. Szolgáltatásaival, rábeszélő erejével és közvetett nyomással igyekezett befolyást gyakorolni a folyamatokra, de a politikától nem kapott elegendő pénzt és személyzetet hozzá.

A DBI-éihez hasonló hibákat lehet találni a vizsgálatot lefolytató minisztériumok és intézmények munkájában is, de egyszerűen a szereposztásból következően ezek nem vezettek ahhoz az eredményhez, mint a DBI esetében.

Alapvető probléma, hogy a DBI kezében soha nem voltak megfelelő és hatásos eszközök ahhoz, hogy kifejezhessen valamely egységességet a német könyvtárügyben. Például ezért nem tudta leküzdeni a túlzott változatosságot a számítógépes módszerek terén, nem szólhatott bele rendszerek kiválasztásába, s a finanszírozás sem rajta keresztül történt.

Ha valaki nem ad hivatalos felhatalmazást egy ilyen intézetnek, akkor az elméleti elvárások a helyi szuverenitásokkal szemben nem teljesíthetők, különösen akkor, ha a DBI-nek hivatalként kell működnie, egy olyan keretben, ami nem teszi lehetővé a gyors és flexibilis megoldásokat és termékeket. Ez gyakorlatilag azt jelenti, hogy egy új szolgáltatáshoz szükséges forrásokat csak a meglévőktől való elvonással lehet előteremteni.

A DBI szolgáltatásait eredetileg nem a könyvtárak igényelték, hiszen a megrendelők – a finanszírozás révén – az állam és a tartományok voltak. A helyi

hatóságok egy fillérrel sem járultak hozzá a köz-könyvtáraknak nyújtott szolgáltatásokhoz, hiszen a DBI „kék listás” intézmény volt. Így e szolgáltatások a nagylelkűen megtúrt kategóriába kerültek.

A politikusok – s velük együtt a minisztériumi tisztviselők – furcsán viselkednek. Gazdasági prosperitás idején nyitottak a könyvtári szakma céljai és törekvései előtt. Mihelyt azonban a körülmények rosszabbodnak, olyan könnyedséggel válnak meg korábbi meggyőződéseiktől, amely arra utal, hogy nem meggyőződésről van szó, hanem a könyvtári eszmék saját sikerességük érdekében való felhasználásáról: nem az ügyben, a karrierjükben érdekeltek. A nehézségek kezelését az alsóbb szinteknek engedik át.

Amíg nem mutatkoztak gazdasági nehézségek, nem is kritizálták a DBI tevékenységét fenntartó és felügyeleti szervei. A költségvetési megszorításokkal és a munkanélküliség növekedésével azonban megváltozott a légkör. A Bangemann-jelentésnek megvolt a németországi vetülete is. A középpontba az információ, mint az innováció nyersanyaga került, de nem művelődési-oktatási szemszögből, hanem a gazdasági növekedés oldaláról. A politikai gondolkodás pedig a költséghatékonyságra összpontosult, s az új technológiák jelezte irányba fordult. Mindeddig a DBI teljesítményét a legkülönbözőbb könyvtártípusoknak nyújtott változatos szolgáltatásokkal mérték: most hirtelen új mércét állítottak vele szemben anélkül, hogy felsőbb szervei jelezték volna az irányváltás szükségességét.

Minden országnak olyan könyvtári és központi szolgáltató intézményei vannak, amelyeket megérdemel. Struktúrájából következően a német könyvtárügyben igen sok koncepció, munkamódszer és eljárás él egymás mellett, amelyek következtében a különböző csoportok igényei és nézetei gyakran ellentmondanak egymásnak.

A DBI szolgáltatásait nem azoknak nyújtja, akik eredetileg megrendelték őket, hanem a könyvtáraknak. Mindig is azon volt, hogy kövesse a különbö-

ző típusú és nagyságú könyvtárakat képviselő 15 tagú tanácsa, valamint az állandó bizottságok tanácsait, s fogadja el ellenőrzésüket. Ennek következtében szinte hangsúlyozás nélkül fejlesztette ki szolgáltatásait. A DBI sokáig pozitívumnak tekintette ezt a fogyasztóra való orientáltságot, s elkerülte a figyelmét, hogy a hangsúlyok hiánya miatt, nem tudta sem a fogyasztók, sem a hatóságok előtt világossá tenni, mi fontos és mi nem.

Amíg a politikai elvárások és a gyakorlat szabta fogyasztói igények megfelelnek egymásnak, nincs baj ezzel a hozzáállással. Legfeljebb azok a körök elégedetlenkednek, amelyek még nem kapták meg az általuk szorgalmazott szolgáltatásokat. Sajnálatos módon a DBI „elsüllyedt a részletek mocsarában”, s a tanácsadó testülete is ragaszkodott a meglévő szolgáltatások fenntartásához, s anélkül vitatkozott újabbak bevezetéséről, hogy felvetette volna némi megszüntetését. Maga a DBI sem mert ilyen javaslatokkal előállni.

Az eltelt években a DBI nem folytatott egy világos koncepcióra alapozott kommunikációs kampányt, amelynek során fogyasztói előtt tisztázta volna profilját. A múltban azt az álláspontot vallotta, hogy ő olyan szolgáltató, amelynek ereje abban áll, hogy mindent nyújt, amit a fogyasztó megkíván, s nem hívta fel a könyvtári közönség figyelmét a politikailag fontos témákra és trendekre. Nem ismerte fel időben azt sem, hogy a gazdasági visszaesés miatt a fenntartók kívánalmai és a fogyasztók óhajai között rés kezd nyílani. Nehéz időkben a tényleges fogyasztó, azaz a politikus igényeinek a kielégítése életbevágóan fontos a túlélés szempontjából. Továbbra is a könyvtári használók elégedettségét tekintette a legfőbb szempontnak, nem vállalta az új politikai folyamatokból adódó konfliktusokat, s nem szüntette meg a könyvtárak által továbbra is igényelt, de nem innovatív szolgáltatásokat az új trendeknek megfelelő szolgáltatások indítása érdekében.

A DBI ez alkalommal alulbecsülte a politikusok és művelődéspolitikusok döntő szerepét, mivel mind- eddig megértő engedékenységet tapasztalt részük- ről, – persze, mert nem voltak az anyagiak szorítá- sa alatt.

Említést érdemel az a körülmény is, hogy a szakmá- ban mindig is divat volt a DBI-t kritizálni. Érezhe- tő volt a feszültség a nem túlságosan szeretett fővá- rosban, Berlinben székelő, hatalmasnak és erősnek érzett és a magukat a piramis alján tudó könyvtá- rak között. S amikor az utóbbiak elérkezni látták az alkalmat, sürgősen igyekeztek rámutatni a DBI gyenge pontjaira, s bebizonyítani, hogy ők bizony jobban tudnák csinálni.

A DBI elfogadta ezt a helyzetet, örült a fogyasztók végső soron pozitív ítéletének, de nem tett semmit annak érdekében, hogy megakadályozza e helyzet kialakulását. Az 1996/97-es évben a mégoly enyhe kritikát is örömmel fogadta a fenntartó, mert ez is alkalmas eszköznek bizonyult az intézet leépítésé- hez.

A könyvtárak – s természetesen a DBI is – új körülmények és feltételek közé kerültek: információs és kommunikációs technológiák, gazdasági megszorít-ások, munkanélküliség, növekvő információs ipar, politikusi elvárások a fellendülést ígérő informá- ció-gazdasággal szemben.

A DBI konzultációval, információval és továbbkép- zéssel reagált a gazdasági életből beszűrődött új je- lenségekre (új szervezeti struktúrák, flexibilis költsé- gvetés, ellenőrzés, marketing, új menedzsment módszerek, megváltó új koncepciók stb.) Az új technológiák azonban a lehetőségek mellett veszé- lyeket is rejtenek magukban az olyan intézetek szá- mára, mint a DBI.

Az internetbe bekapcsolódott használók egyszerű- ben férhetnek hozzá a DBI szolgáltatásaihoz, de a viszonyuk egymáshoz megváltozik.

A DBI nagy, országos katalógus-adatbázisok szol- gáltatója (könyvek és folyóiratok központi katalógu- sa, tartalomjegyzék-adatbázisok stb.) Ezek a lelő-

hely-megállapítást, a dokumentum-ellátást és a ret- rospektív katalogizálást szolgálják. Meglehető- s nagy munkaráfordítással, a könyvtáraktól átvett, s más formátumokból konvertált leírásokból, osztott katalogizálással készülnek, s magas minőségi szín- vonalon állnak.

Az adatbázisok hagyományos használói a könyvtá- rak voltak, majd az online hozzáféréssel élve, so- kan az iparból is. Amikor azonban a Weben is hoz- záférhető lett, s a keresés bennük ingyenessé vált, sok magánszemély is a használók sorába lépett. A könyvtárak mellett tehát a végfelhasználók is köz- vetlen használókká váltak, s ezzel a könyvtár mint használó veszít a jelentőségéből.

A DBI túl sokáig koncentrált a könyvtári igények kielégítésére, s magukat a szolgáltatásokat is az ő szempontjaik szerint, nem pedig az egyéni kutató, a diák, a menedzser szemszögéből tervezte meg.

A DBI régi vágású személyzetével is nehéz megér- tetni, hogy a használói kör kibővülésével a korábbi- aktól teljesen eltérő igények kiszolgálására is fel kell készülni. A könyvtár léte nem forog veszélyben a jövőben sem, de más hangsúly helyeződik a könyv- tári katalógusok és állományok fontosságára.

Föltételezhető, hogy egy másik tényező fogja hosszú távon elavulttá tenni a DBI adatbázisait.

Az ún. nyitott interfészek (pl. a Z 39.50) fejlődése és az automatizált indexelés javuló módszerei nem indokolják a jövőben az ilyen nagy katalógus-adat- bázisok felállítását. A DBI adatbázisai mindig is a legmagasabb szakmai színvonalat fogják képvisel- ni. Tévedés azonban azt hinni, – különösen gazda- sági nehézségek idején, – hogy a legjobb minőség egyben a siker záloga is. Az a termék lesz sikeres, amely elfogadható minőséget a legolcsóbban képes garantálni, s ráadásul még politikai támogatottsá- got is nyer. Az innovatív technológiák bővületében a politikusok számára vonzó az első pillantásra ol- csónak látszó új rendszer: az egyes könyvtárak ka- talógusaiban kereső technikákat és eszközöket, va- lamint nyitott interfészeket alkalmazva keresni. Az

eredmény lényegesen rosszabb lehet, mint a jelenlegi adatbázisok használata esetén, de a világháló és a hozzáférhetőség erőterében a keresés eredményének az értékelése is más mérce szerint történik. A hagyományos követelmény így hangzott: abszolút biztonsággal megállapítani, hogy egy adott dokumentum hozzáférhető-e vagy sem egy adott könyvtárban. A jövőben pedig így fog hangzani: az adott cél számára megfelelő mennyiségű, szellemileg feldolgozható dokumentumot vagy alkalmas információt találni. Ebből következően a jövőben is megmaradhatnak például a kéziratok, régi térképek stb. régi típusú adatbázisai, de tíz éven belül elavulnak az általános, nagy központi katalógus-adatbázisok, – talán csak bizonyos formában a retrokonverzió céljára maradnak meg. Az Internet a DBI használói számára is új hozzáférési lehetőségeket kínál, az intézet számára pedig azt, hogy új módon kínálja fel szolgáltatásait. Egyelőre még túlságosan is a nyomtatott anyag kategóriáiban gondolkodnak itt is. Mivel az adatbázisokat közvetlenül használják a fogyasztók, ez megtakarítást jelent a személyzet idejében. Mégsem jár tényleges racionalizálással, mert meglehetősen nagy ráfordításba kerül a szolgáltatások közvetlen használatra való előkészítése. Az új technológiák vonzásának megvan az a veszélye, hogy túl sokat investálnak beléjük, s túlbecsülik ténylegesen várható használatukat. Így elveszhetnek azok a használók, akik készek fizetni a hagyományos termékekért, pedig a DBI-nek sürgető szüksége van bevételre túlélése végett.

Az Internet befolyással lesz a DBI információs és tanácsadó szolgáltatásaira is. Tekintve, hogy a könyvtárosok munkahelyükről közvetlenül is elérhetik az Interneten keresztül a számukra szükséges információk túlnyomó részét, a DBI munkatársaira csak akkor vár szerep, ha magasabb, tudományosabb szintre emelik szolgáltatásaikat. Ebből egyrészt a specializáció fokozása következik, másrészt az információ begyűjtése helyett az információ elemzése és a trendek feltárása lép előtérbe. Más szóval: a

gyakorlatias, alapvető információ helyett a clearing house funkcióra esik a hangsúly és a tudományos munkára. Ez azt is jelenti, hogy jobban kell támaszkodni a külső szakértőkre, s a nem helyben dolgozó részfoglalkozású munkatársakra, szemben az általános, főfoglalkozású munkatársakkal.

Az elmúlt években a DBI elkövette azt a hibát, hogy nem tájékoztatta időben a könyvtárakat az informálódás új lehetőségeiről, nem hívta fel a figyelmüket az új trendekre, s nem segítette őket elég gyorsan problémáik megoldásában. Ezért a néhány vezető könyvtár a DBI segítségével nélkül kereste meg a maga útját. Az ebben számára rejlő veszélyt a DBI nem ismerte fel, pedig, ha jót akar, tovább nem késlekedhet.

A kiadványok terén sem élt az új lehetőségekkel. Magától adódik, hogy a megjelentetett kiadványok teljes szövege az Internetre kerüljön. Kiadói politikája még a megszokott, hagyományos vonalakon mozog. A jövőben meg kell különböztetni az olvasásra és az informálódásra szánt dokumentumokat, s csak néhányat közülük szükséges nyomtatott és elektronikus formában egyaránt rendelkezésre bocsátani. Az online kiadványok terén is be kell vezetni a térítéses rendszert.

A továbbképzési kínálatnak színesebbé kell válni az új technológia és multimédiás közvetítő módszerek következtében, s a távoktatás lehetőségeit is meg kell fontolni. Sor kerülhet video-konferenciákra, a hálózaton nyújtott oktatócsomagok kifejlesztésére stb.

Az igazság azonban az, hogy a jövőre vonatkozó elképzelések meglehetősen ingatag lábakon állnak, mivel elapadó anyagi forrásokkal kell számolni, sőt nem lehetetlen a DBI bezárása sem, s a személyzet nagy részének szelnek bocsátása sem.

A technológiai fejlődés következtében előállott új helyzet voltaképpen nem veszélyt, hanem lehetőséget jelent. A DBI jelenleg nehéz helyzetben van, de ez nem a technológiai változások következménye. Ha pedig a megszűnéséről van szó, ez nem jelenti

azt, hogy kizárt dolog egy kis létszámú utódintézmény, de ennek már lesz széles szolgáltatási kínálata, s meg sem próbál minden igényt kielégíteni.

Amit most a DBI jövőjére vonatkozó koncepcióként tálnak, az egy innovációs ügynökséget, egy agytrösztöt tartalmaz, 40-60 fő személyzettel. Kétséges, hogy hosszú távon működőképes lesz-e. Eleinte talán sikeresnek bizonyul innovációs irányultsága és az ehhez fűzött várakozások miatt. Később azonban a német könyvtárak többsége az innováció és a kibernetika mellett gyakorlati segítséget is vár mindennapi munkájához. Ha nincsenek központi szolgáltatások, keserű lesz az ébredés.

Nem lenne szabad egy futurisztikus innovációs ügynökséget létrehozni tényleges szolgáltatások és termékek nélkül. Legyen egy mag az innovációs transzferre, amelyet hatékony szolgáltatások vesznek körül. A szolgáltatások legyenek ingyenesek mindazok számára, akik fenntartják az intézetet, de szigorú piaci szabályok érvényesüljenek másokkal szemben. Az intézet irányító testületében politikusok és könyvtárosok egyaránt foglaljanak helyet.

Következtetések és tanácsok

Egy széles igényeket szolgáló intézetnek vagy több jogosultságra, vagy több pénzre van szüksége. Nem szükséges, hogy a DBI gondoskodjék ezekről a szolgáltatásokról, de kell valaki, aki képes és kész erre.

Előfutár csak az lehet, akinek nem kell sokfelé futnia, hanem csak a jövőbe mutató irányba.

Ha végtelenül vitatkoznak bonyolult kompromisszumok kidolgozásán, nehéz gyorsan dolgozni és a lehető legjobb megoldásokat kitalálni, hacsak nem az általános egyetértés és béke élvezi a legfőbb elsőbbséget.

Nincs szükség túlbonyolított irányító és ellenőrző testületekre, amelyben minden szempont képviselt nyer. Világosan megfogalmazott célok, néhány szakértő közreműködése és a teljesítmény saját kontrollja az, ami hatásosabb lehet.

Nem lehet csak a könyvtárakon, mint fogyasztókon mérni az eredményességet. A könyvtárak szupermarketnek tekintették a DBI-t, holott a politikusok inkább szakboltot és irányszabót akartak.

Ha a szakma több szolidaritást mutatott volna, talán megtarthatta volna szolgáltató intézetét. Olyan időkben, amikor a politikusok nem barátként viselkednek, nagy szükség van a szakmai szolidaritásra. Nem csak az új technológia hozta lehetőségek fontosak a könyvtárak számára. Nagyon is fontosak a változó politikai körülmények, sőt életbevágóak. A következő évtizedek könyvtárosának meg kell tanulnia politikai kategóriákban gondolkodni, hogy a polgárok ügyvédje és diplomatája lehessen.

A DBI túl egyoldalúan látta a politikai helyzetet, s túlságosan a fogyasztói igények kielégítésére koncentrált, megfedkezve a politika által favorizált trendekről, és a nem kevésbé fontos véleményformálókról, még azt is megkockáztatva, hogy elveszít bizonyos fogyasztói csoportokat.

A politikai helyzet megváltozása nem valami különösen veszélyes dolog, de józannak kell maradni, s gyorsan és flexibilisen reagálni.

A közönségkapcsolatokat egyes csoportokra, különösen a politikusokra kell irányozni. Ez nemcsak a termékek eladását célozza, hanem az egész intézmény megerősítését.

A személyzet korlátlan időre való alkalmazása korlátozza a flexibilitást. A munkatársak egy része meghatározott időre szóló szerződést kapjon.

Nélkülözhetetlenné kell válni; szövetségeket kell keresni, akik – ha nem nélkülözhetik társukat, – segítenek a túlélésben, persze saját érdekében.

Meg kell tanulni a válságkezelést még a válság előtt. Jobb a válságot megelőzni, mint megoldani.

A változások gyorsasága miatt nem beszélni kell az életem át tartó tanulásról, hanem tanulni kell egy életem át.

Nem beszélni kell a változásról, hanem változtatni kell.